

*Мартинів В.Л.,
аспірант історичного факультету
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

МАРОККАНСЬКЕ ПИТАННЯ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ НІМЕЧЧИНИ НА СТОРІНКАХ РОСІЙСЬКИХ ЧАСОПИСІВ

Анотація. У статті розглянуто висвітлення російськими часописами марокканського питання у зовнішній політиці Німеччини на початку ХХ ст. Визначені основні напрямлення зовнішньої політики європейських держав на міжнародній арені 1905-1908 рр. та їх оцінка на сторінках російських часописів.

Ключові слова: Марокко, Німеччина, російські часописи, міжнародні відносини, зовнішня політика, початок ХХ ст.

На початку ХХ ст. погляди російського суспільства на іноземні події формувалися крізь призму аналітичних статей, що публікувалися у тогочасних «товстих» журналах.

Оволодіння Африкою було основною рисою майже всіх великих держав протягом кількох століть. Однак, до кінця ХІХ — початку ХХ століття інтереси низьку імперіалістичних держав стали зачіпати один одного.

Німецька імперія на чолі з імператором Вільгельмом II вела активну зовнішню політику по відношенню до Африки. Збільшувався інтерес Німеччини до Північної Африки і, зокрема, до Марокко. Оволодіти цією державою намагалася і Франція, яка вже мала інші африканські колонії. Домовившись з Італією, Іспанією і Великобританією, ця західноєвропейська республіка намагалася встановити контроль над Марокко шляхом укладення в 1901-1902 рр. угод для підтримки порядку в марокканско-алжирській прикордонній зоні. Наступним кроком стало надання позики північноафриканській державі. Проте, на початку 1905 р. султан Марокко, Мулай Абд аль-Азіз, спробував послабити тиск Франції, звернувшись до Німеччини. Відносини Марокко із Німеччиною були слабкі, і тому ця держава розглядалася султаном як менше зло [1]. Німецька імперія, в свою чергу, висловила своє невдоволення діями Франції. Для Вільгельма II звернення марокканського султана було свого роду подарунком, і, відвідавши Марокко в кінці березня 1905 р., він надів на себе тогу «захисника марокканської незалежності» [2].

Вищеописані події знайшли своє відображення на сторінках ліберальних російських журналів «Русское богатство», «Русская мысль» і «Вест-

ник Европы» в 1905-1908 рр. Безпосередніми авторами, що аналізували закордонні події, були С. М. Южаков, В. О. Гольцев та М. М. Ковалевський.

Марокканське питання загалом згадується у часописах 22 рази. Загалом за 1905-1908 рр. більше всього воно знаходить відображення у статтях М. М. Ковалевського у «Вестнике Европы» — 12 разів. По рокам — за 1905 р. 3 рази у «Русском богатстве», 2 рази у «Русской мысли» та 2 рази у «Вестнике Европы». За 1906 р. 5 разів у «Русской мысли» та 6 разів у «Вестнике Европы». За 1907 та 1908 рр. по 2 рази на кожний рік у «Вестнике Европы».

Сергій Миколайович Южаков у своїй творчій діяльності ставив перед собою завдання дати синтетичну картину суспільства, розглянути його з боку структури і історичного розвитку. При аналізі соціальної структури С. М. Южаков виходив з тези, що суспільство підвладне трьом видам законів. По-перше, в ньому діють закони суспільного життя як окремих випадків загальносвітових законів; по-друге, деякі біологічні закони можна визнати дієвими і в суспільному житті; по-третє, є суспільні процеси, що носять специфічний характер, які підлягають законам «індивідуальності» і «психічного» [3].

В основі світогляду Віктора Олександровича Гольцева лежали ідеї позитивізму. Суспільний розвиток він сприймав як результат взаємодії цілого комплексу чинників — економічних, природних, соціальних, ідейних, вважаючи при цьому, що в сучасну йому епоху все більшу роль починають грати «ідеї-сили». Позитивістське розуміння історичного процесу стало теоретичною основою сприйняття В. О. Гольцевим «економічного матеріалізму», який він ототожнював з марксизмом [4].

Провідним автором іноземних оглядів був відомий вчений М. М. Ковалевський. Видатним внеском М. М. Ковалевського є вирішення їм антиномії рівності і свободи. Він показав, що розвиток свободи не йде на шкоду рівності, а рівність — на шкоду свободі, якщо в якості регулятивних норм суспільного життя включаються суспільна солідарність і справедливість. Теорія факторів у працях М. М. Ковалевського базується

на підставі органічного підходу до розвитку суспільства. Це положення надзвичайно важливе, оскільки самі фактори розглядаються ним не як дані раз і назавжди, а як ті, що постійно розвиваються, змінюються, виникають і вмирають [5].

Зокрема, в аналітичній статті С. М. Южакова в «Русском богатстве» за червень 1905 р. відзначалася крайня ультимативність заяви Німеччини і зростання напруженості в франко-німецьких відносинах, аж до нової франко-німецької війни [6]. В «Вестнике Европы» дії німецького імператора оцінювалися як «вдала політика» [7]. У статті В. О. Гольцева у «Русской мысли» також наголошувалося, що в промові німецького імператора був зроблений акцент на тому, що Марокко — вільна, незалежна держава [8]. А С. М. Южаков зазначив, що Франція погодилася на мирне врегулювання конфлікту [9]. Незважаючи на різку заяву Вільгельма II автором наголошується, що війна між Францією і Німеччиною через Марокко немислима. Результатом активного німецького втручання в політику Франції щодо Марокко стало рішення про скликання конференції для врегулювання конфлікту. Як вказується в «Русской мысли», саме султан Марокко був ініціатором проведення цього міжнародного зібрання. Англія виступила рішуче проти конференції [10]. У «Вестнике Европы» М. М. Ковалевським був даний позитивний прогноз результату конференції для Німеччини, а саме припущення про отримання привілеїв по закінченню обговорення марокканського питання [11]. Місцем проведення конференції було обрано невелике іспанське місто Альхесірас [12]. Визначення варіанту врегулювання конфлікту знизило рівень напруженості, в першу чергу, між Німеччиною і Францією. Підсумок марокканського конфлікту повинен мав бути вирішений на конференції. Німеччина знаходилася в більш вигідному становищі, так як одна з головних союзниць Франції — Росія воювала з Японією. Таким чином, будь-якої серйозної дипломатичної допомоги, крім як підтримки позицій Франції на конференції, Росія здійснити не могла.

Результатом активної і твердої політики Німеччини щодо Франції стала відправка у відставку французького міністра Делькассе, колишнього прихильника союзу з Росією. Новим французьким міністром був призначений глава кабінету Рувье, який був оцінений М. М. Ковалевським як «розуміючий і спритний фінансист» [13]. Оцінюючи підсумки 1905 р., В. О. Гольцев наголосив на тому, що Франція та Німеччина повинні були, перш за все, звернутися до міжнародного гаазького третейського суду [14].

У «Вестнике Европы», даючи оцінку ступеню зацікавленості Марокко німецьким імператором,

було висловлено думку, що Вільгельм II занепокоївся долею Марокко, в набагато більшою мірою, ніж очікувалося. Сама ж роль особистості імператора Німецької імперії у зовнішній політиці держави, на думку М. М. Ковалевського, дуже важлива. Він керує всіма зовнішніми справами Німеччини [15].

Як зазначалося у лютневому випуску «Русской мысли» за 1906 р. Німеччина знову виказує непоступливість у марокканському питанні, не бажаючи визнавати переважні права Франції як сусідки Марокко [16]. За невеликий проміжок часу до початку конференції, зваживши всі за та проти, В. О. Гольцев прогнозував, що до війни між Францією та Німеччиною діло не дійде [17]. Німеччина вже рішуче налаштувалася на вирішення питання шляхом конференції.

Оцінюючи хід конференції в Альхесірасі, «Вестник Европы» вказував на те, що Німеччина продовжує вести себе дуже рішуче. Також, прогнозуючи подальший стан справ щодо Марокко в разі найгіршого розвитку подій — закінчення конференції без досягнення відчутних результатів, підкреслювався той факт, що марокканське питання залишиться відкритим [18]. Німецький представник пропонував передати контроль над усіма марокканськими справами в руки нейтральних держав. Австрія, яка підтримувала Німеччину, представила свій проект. Він передбачав діяльність міжнародного інспектора поліції, який повинен буде, незважаючи на франко-іспанських офіцерів, «мати в своєму самостійному розпорядженні поліцію в важливому порту Касабланка» [19]. Абсолютно несподіваним поворотом для Франції стало те, що навіть незважаючи на категоричні і вельми переконливі заперечення французьких делегатів, цей австро-німецький проект викликав інтерес у деяких представників нейтральних держав, які раніше підтримували французьку точку зору [20]. Зазначалося навіть, як підкреслювали офіційні німецькі видання — Франція залишилася одна і навіть підтримка Росії і Англії не врятує її положення. Однак угода, підписана 7 квітня 1906 р. в ході конференції, як вказував М. М. Ковалевський, завдяки дипломатичним зусиллям Росії і Англії, по відношенню до Франції виявилася «миролюбною» [21]. Цілком можливо, що угода не була б підписана, якби Німеччина не знизила тон та розміри своїх вимог [22]. У журналі «Русская мысль» В. О. Гольцевим наводилася оцінка підсумків конференції дана іспанським професором Лореном. Він, крім підкреслення плюсів конференції, насамперед, для Іспанії — зближення з Францією, зробив висновок, що Німеччина явно не в захваті тому факту, що конференція не посварила, а навпаки, зблизила ці дві країни [23].

На відміну від інших кореспондентів М. М. Ковалевський звертав увагу читачів, що, незважаючи на результат конференції в Альхесірасі, фіксувалися факти безчинств її управлінців в Африці по відношенню до корінного населення [24].

Зацікавленість в контролі над цією північно-африканською країною не згасла в правлячих колах Німеччини. У вересневому випуску «Вестника Европы» за 1907 р. М. М. Ковалевський знову підкреслював пильну увагу Німеччини до внутрішньополітичних подій Марокко, що говорить про її подальшу зацікавленість [25].

У червневому випуску «Вестника Европы» за 1908 р. була проаналізована ретроспектива марокканського питання, а саме політика Німеччини по відношенню до внутрішньополітичних подій Марокко — фактичний розкол країни у відношенні до іноземців. Лідер руху спрямованого проти іноземців був прийнятий та вислуханий одним з німецьких дипломатів, на відміну від Франції та незважаючи на показну підтримку Вільгельмом II діючого султана Марокко. М. М. Ковалевський зазначав, що це доказ того, що Німеччина такими діями намагалася зробити показний докір Франції, абсолютно не рахуючись з подіями у самому Марокко [26]. Така політика німецького імператора була схарактеризована аналітиком «Вестника Европы» як обережна та націлена на підняття національного руху у Марокко, що ускладнило контроль Франції над цією країною [27]. Подібні дії Німеччини були, м'яко кажучи, не зовсім коректними, адже марокканський рух був націлений проти усіх європейців, як французів, так, в тому числі, і проти німців.

Незважаючи на підписання угоди в Альхесірасі на початку квітня 1906 р., вимоги жодної зі сторін остаточно задоволені не були, і підписання цього документу лише відстрочило на п'ять років новий виток невирішеного марокканського питання.

Отже, більшу увагу марокканському питанню приділив М. М. Ковалевський у «Вестнике Европы», достатньо детально аналізуючи як безпосередній хід конфлікту так і його наслідки вже по закінченню конференції у 1906-1908 рр. Відсутність аналітичних статей щодо марокканського питання у «Русской мысли» починаючи з другої половини 1906 р. можна пояснити смертю В. О. Гольцева. Загалом російське суспільство було добре ознайомлене з подіями у Північній Африці, еволюцією марокканського питання та міжнародними відносинами між європейськими країнами у цей період. Прогнози подальшого розвитку марокканського питання на сторінках російських часописів змінювалися від очікувань нової війни між Німеччиною та Францією у 1905 р. до вже мирного урегулювання конфлікту у 1906 р. На ко-

ристь впевненості аналітиків щодо неможливості у майбутньому збройного конфлікту впливав факт проведення конференції у квітні 1906 р. В 1907 р. та 1908 р. вже у ретроспективі був проведений аналіз міри задоволеності позицій країн, що приймали участь у конференції та зроблено припущення щодо можливого поновлення конфлікту через хиткість встановлених домовленостей між країнами.

Література:

1. История Африки в XIX — начале XX в. / отв. ред. Субботин В. А. — М.: Наука, 1984. — С. 198.
2. Новая история колониальных и зависимых стран / под. ред. Ростовского С. Н., Рейснера И. М., Кара-Мурза Г. С., Рубцова Б. К. — М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1940. — С. 484.
3. Чагин Б. А. Социологическая мысль в России. Очерки истории немарксистской социологии последней трети XIX — начала XX века / Б. А. Чагин. — Л.: Наука, 1978. — С. 183.
4. Арсланов Р. А. Реформаторский демократизм в концепции В. А. Гольцева // Р. А. Арсланов // Вестник РУДН. Серия «История России». — 2010. — № 1. — С. 20.
5. Сошнева Е. Б. М. М. Ковалевский о закономерностях общественно-экономического развития России // Е. Б. Сошнева // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 5: Экономика. — 2006. — № 1. — С. 105.
6. Южаков С. Политика // С. Южаков // Русское богатство. — 1905. — №6. — С. 197.
7. Ковалевский М. Иностранное обозрѣние // М. Ковалевский // Вѣстник Европы. — 1905. — №5. — С. 362.
8. Гольцев В. Иностранное обозрѣние // В. Гольцев // Русская мысль. — 1905. — №4. — С. 236.
9. Южаков С. Политика // С. Южаков // Русское богатство. — 1905. — №7. — С. 102.
10. Гольцев В. Иностранное обозрѣние // В. Гольцев // Русская мысль. — 1905. — №7. — С. 243.
11. Ковалевский М. Иностранное обозрѣние // М. Ковалевский // Вѣстник Европы. — 1905. — №7. — С. 361.
12. Южаков С. Политика // С. Южаков // Русское богатство. — 1905. — №9. — С. 125.
13. Ковалевский М. Иностранное обозрѣние // М. Ковалевский // Вѣстник Европы. — 1906. — №1. — С. 367.
14. Гольцев В. 1905 годъ въ политическом отношеніи // В. Гольцев // Русская мысль. — 1906. — №1. — С. 163.
15. Ковалевский М. Иностранное обозрѣние // М. Ковалевский // Вѣстник Европы. — 1906. — №1. — С. 353.
16. Гольцев В. Иностранное обозрѣние // В. Гольцев // Русская мысль. — 1906. — №2. — С. 206.
17. Гольцев В. Иностранное обозрѣние // В. Гольцев // Русская мысль. — 1906. — №3. — С. 234.
18. Ковалевский М. Иностранное обозрѣние // М. Ковалевский // Вѣстник Европы. — 1906. — №1. — С. 357.
19. Ковалевский М. Иностранное обозрѣние // М. Ковалевский // Вѣстник Европы. — 1906. — №4. — С. 833.
20. Там само, с. 833.
21. Ковалевский М. Иностранное обозрѣние // М. Ковалевский // Вѣстник Европы. — 1906. — №5. — С. 384.

22. Гольцев В. Иностранное обозрѣніе // В. Гольцев // Русская мысль. — 1906. — №4. — С. 246.
23. Гольцев В. Иностранное обозрѣніе // В. Гольцев // Русская мысль. — 1906. — №9. — С. 218.
24. Ковалевский М. Иностранное обозрѣніе // М. Ковалевский // Вѣстникъ Европы. — 1907. — №1. — С. 401.
25. Ковалевский М. Иностранное обозрѣніе // М. Ковалевский // Вѣстникъ Европы. — 1907. — №9. — С. 405.
26. Ковалевский М. Иностранное обозрѣніе // М. Ковалевский // Вѣстникъ Европы. — 1908. — №6. — С. 862.
27. Ковалевский М. Иностранное обозрѣніе // М. Ковалевский // Вѣстникъ Европы. — 1908. — №9. — С. 402.

Мартынов В. Л. Марокканский вопрос во внешней политике Германии на страницах русских журналов. — Статья.

Аннотация. В статье рассмотрено освещение российскими журналами марокканского вопроса во внешней политике Германии в начале XX в. Определены основные направления внешней политики европейских государств на международной арене 1905-1908 гг. и их оценка на страницах российских журналов.

Ключевые слова: Марокко, Германия, русские журналы, международные отношения, внешняя политика, начало XX в.

Martynov V. L. Moroccan question in foreign policy of Germany in assessing the Russian journals. — Article.

Summary. The article is dedicated coverage Russian journals of Moroccan question in foreign policy of Germany at the beginning of the XX century. Identified the main directions of foreign policy of the European countries on the international scene of 1905-1908 and their assessing on the pages of Russian journals.

Key words: Morocco, Germany, Russian journals, international relationships, foreign policy, the beginning of XX century.